

Naționalism, comunism, terorism în Balcani: Organizația Revoluționară Internă Macedoneană și sfârșitul lui Todor Aleksandrov (1924)*

În dimineața zilei de 3 octombrie 1995, în plin centrul orașului Skopje, capitala fostei Republici Iugoslave a Macedoniei (FYROM), un automobil-capcană explodează; președintele Kiro Gligorov suferă politraumatisme grave, șoferul său este ucis și mai multe persoane rănite. În scurt timp, mass-media fac supoziții asupra identității atentatorilor; printre altele, este vehiculat și numele VMRO – Organizația Revoluționară Internă Macedoneană (ORIM)¹. În contextul gravelor crize politice și militare din Balcani, izbucnite îndeosebi după dezmembrarea fostei Iugoslavii (1990-1991), un atare eveniment a tulburat profund lumea politico-diplomatică și opinia publică internațională. Pentru înțelegerea dimensiunilor implicațiilor acestui atentat, să reținem, printre altele, că Kiro Gligorov fusese în ajun la Belgrad, unde realizase un acord de principiu privind normalizarea raporturilor dintre FYROM și Serbia, întrerupte în septembrie 1991, iar în aceeași zi începuse la Atena prima rundă de negocieri dintre Grecia și FYROM; între cele două state existau tensiuni grave, Atena instituind chiar un embargo economic în februarie 1994. În FYROM, alături de slavii macedoneni, trăiesc și minorități: albanezi, turci, greci, țigani, aromâni. Izbucnirea unui război civil, de genul celui din Bosnia-Herțegovina, ar avea consecințe incalculabile pentru securitatea regională.

Menționarea numelui ORIM ca posibil autor al atentatului readuce în atenția istoricilor numele unei organizații care a agitat violent viața politică din regiune în primele decenii ale secolului nostru, dacă ne gândim fie numai la Insurecția anti-otomană din 1903 sau la atentatul de la Marsilia (1934).

În linii mari, istoria acestei organizații a înregistrat mai multe curente și etape de dezvoltare. Foarte sintetic, acestea ar fi următoarele:

1. Organizația Revoluționară Internă Macedoneană și din regiunea Adrianopol (ORIMA), fondată în 1893 la Salonic – mișcare de eliberare a populației bulgare din Macedonia și Tracia, care a activat, în esență, până spre sfârșitul primului război mondial. După înfrângerea Insurecției din Ilinden, în cadrul mișcării a apărut o sciziune: unii militanți au optat pentru o politică pro-bulgară și au activat în armata bulgară în timpul războaielor balcanice și în prima conflagrație mondială; aceștia au fost așa-numiții „vârhovști” sau „centraliști”. Alții, cei din grupul lui Iane Sandanski (mort în 1915), au optat pentru o soluție federală a problemei naționale – așa-numiții „federaliști”.

2. După înfrângerea militară a Bulgariei în toamna anului 1918, o parte din liderii „vârhoviști“ ai ORIMA, în special generalul Aleksandăr Protogherov și Todor Aleksandrov, au constituit ORIM; obiectivul esențial era revizuirea clauzelor teritoriale și militare ale tratatului de la Neuilly, făurirea unei Macedonii autonome sau independente, în frontierele etnice, ca etapă spre o eventuală unire cu Bulgaria.

În activitatea ORIM putem distinge trei faze:

a) din 1919 până în 1924, asasinarea lui Todor Aleksandrov;

b) din 1924 până în 1928, asasinarea generalului Aleksandăr Protogherov;

c) din 1928 până în 1934, anul dizolvării ORIM, perioadă în care lider a fost Ivan Mihailov; acesta a murit în exil în anul 1990 (născut în 1896).

3. ORIMA („unificată“): creată formal în 1925 după desprinderea din ORIM, aceasta a militat, cu sprijinul URSS și al Kominternului, pentru realizarea Federației Comuniste Balcanice în care Macedonia, în granițele ei etnice, să fie o entitate cu drepturi egale; s-a autodizolvat în anii 1936-1937, cei mai mulți membri intrând în rândurile Partidului Comunist Bulgar (PCB)².

În ceea ce ne privește, vom încerca să schișăm unele aspecte din istoria ORIM în prima sa fază (1919-1924) legată incontestabil de personalitatea „voievodului“ Todor Aleksandrov.

După primul război mondial nu au fost rare situațiile când numele ORIM și al lui Todor Aleksandrov au umplut coloane întregi din presa internațională. Nu insistăm asupra biografiei sale³. La începutul primului război mondial se afla în Bulgaria, de unde organiza trimiterea unor mici grupuri înarmate în Macedonia pentru întreținerea spiritului de rezistență față de noile autorități sârbești. În timpul conflagrației a fost ofițer în Statul Major al grupului de partizani de pe lângă Brigada a III-a a Diviziei a XI-a bulgară din Macedonia. La 4 noiembrie 1919, la cererea Serbiei, este arestat de autoritățile bulgare pentru crime de război, alături de alți 239 de militanți, între care generalul Al. Protogherov. La 14 noiembrie, spre seară, în timpul transferului de la o închisoare la alta, în plin centrul Sofiei, garda convoiului de deținuți este atacată și T. Aleksandrov evadează. Câteva zile mai târziu reușește și Al. Protogherov să fugă dintr-un spital din capitală. Aflați în ilegalitate, cei doi trec la restructurarea mișcării macedonene, fondând ORIM.

Opera de reconstrucție a reunit unii din foști militanți ai ORIMA, inclusiv din aripa Sandanski, și majoritatea liderilor emigrației din Bulgaria. În Comitetul Central (CC) au fost desemnați Todor Aleksandrov, Aleksandăr Protogherov și Petăr Ceauliev. Reuniunea CC al ORIM din 11 iunie 1920 fixa următorul obiectiv fundamental: „Cucerirea libertății Macedoniei sub forma autonomiei sau independenței în frontierele etnice și economice“⁴. Procesul-verbal consemna metodele de acțiune legale și ilegale în Macedonia Vardarului și Macedonia egeeană. Își făceau loc unele idei federaliste. De asemenea, era decisă împiedicarea aplicării Convenției bulgaro-elene privind emigrația voluntară și reciprocă și promovată ideea solidarității cu celelalte minorități oprimate din Iugoslavia și Grecia. Erau stabilite infrastructura organizatorică și modalitățile de finanțare și de propagandă⁵.

În scurt timp s-a intensificat acțiunea de organizare a cetelor înarmate care să acționeze pe teritoriul statelor vecine vizate, baza fiind centrele din Macedonia Pirină, îndeosebi din districtul Petrici. Practic, până în 1924, în Macedonia Vardarului

s-a desfășurat un autentic război între ORIM și guvernele de la Belgrad. Uneori, T. Aleksandrov conducea personal operațiunile militare din regiune⁶. Să observăm că o mare parte din armamentul ascuns de armata bulgară după capitulare a intrat în arsenalul ORIM.

T. Aleksandrov a încercat să păstreze independența organizației – unul din principiile fundamentale inițiale fiind neamestecul în luptele interne din viața politică bulgară –, dar nu a reușit⁷. Liderul ORIM a devenit o personalitate pe eșichierul politic bulgar. În timpul guvernării agrariene (1920-1923), ORIM a fost unul din adversarii cei mai redutabili ai regimului de la Sofia, mai ales din cauza politicii de compromis promovată de Aleksandăr Stamboliiski în relațiile cu Iugoslavia⁸. Tensiunile tot mai puternice dintre ORIM și guvern au apărut și din cauza unor acțiuni ale funcționarilor agrarieni în districtul Petrici, un adevărat „stat în stat” controlat de T. Aleksandrov și colaboratorii săi⁹.

Pentru soluționarea litigiilor cu unii adversari din interiorul mișcării macedonene, acuzați de colaboraționism cu agrarieni, dar mai ales cu dușmanii orientării ORIM, îndeosebi partizanii lui Stamboliiski, T. Aleksandrov a utilizat frecvent metode teroriste. Lista asasinatelor este lungă. Să amintim totuși că după prima vizită a lui Stamboliiski la Belgrad (noiembrie 1922), ORIM a organizat o acțiune de forță; în ziua de 4 decembrie, un detașament înarmat de cca. 3.000 de persoane, unele purtând uniforme și căști de proveniență italiană, a ocupat timp de două zile orașul Kiustendil. Guvernul a fost obligat să negocieze cu teroriștii. Aceștia s-au retras pașnic după satisfacerea unor condiții banale. A fost, în fapt, o lovitură morală puternică dată regimului agrarian, marcând o creștere semnificativă a prestigiului ORIM în fața opoziției politice.

Anul 1923 a înregistrat multe asasinat ordonate de ORIM, fiind vizate frecvent personalități politice. În pofida principiului independenței politice, ORIM a participat la înlăptuirea loviturii militare de stat din 9 iunie 1923, în ideea că noul regim al prof. Aleksandăr Ţankov va adopta o atitudine radicală față de Iugoslavia¹⁰. Implicarea ORIM în conflictele politice interne din Bulgaria a pus sub semnul întrebării autoritatea lui T. Aleksandrov ca lider și a creat premise pentru eventuale manevre ale noului guvern de la Sofia. Conștient de acest risc, T. Aleksandrov nu a dorit să intervină în proiectata răscoală din septembrie 1923, a fost contactat de PCB, s-a ajuns chiar la un fel de acord de neutralitate, cu condiția ca acțiunile insurecționale să nu aibă loc și în districtul Petrici. Înțelegerea nu a fost respectată de comuniști și, în consecință, ORIM a participat la reprimarea răscoalei din zonă; o parte din lideri au fost executați, iar participanții de rând doar dezarmați¹¹.

Spre sfârșitul anului 1923 se contura tot mai clar faptul că după o jumătate de an de guvernare, regimul Ţankov înșelase așteptările ORIM, mai ales în politica față de Iugoslavia. Au fost deja înregistrate unele divergențe între T. Aleksandrov și cabinetul bulgar. A fost perioada când s-a cristalizat o importantă schimbare tactică în politica liderilor ORIM – orientarea spre stânga comunistă.

Înainte de a aborda acest aspect, să ne oprim succint asupra resurselor financiare și militare ale ORIM. Iată câteva repere. Încă din 1920, T. Aleksandrov a apelat la concursul material al unor cunoscuți oameni de afaceri originari din Macedonia sau având simpatii pentru cauză¹². Această practică a fost utilizată frecvent. Meto-

dele au fost însă mult mai variate. Albert Londres, ziarist care a călătorit în Balcani, se referă însă și la numeroase demersuri de tip mafiot, de la plata pentru protecție, la șantaj și amenințări, la presiuni asupra unor minoritari avuți (evrei, armeni) și chiar cetățeni străini¹³. Agenții Belgradului urmăreau cu atenție acțiunile ORIM, mai ales în regiunea de frontieră. Se știa, de pildă, că în districtul Kiustendil, voievodul Ivan Bărlîo circula cu un automobil de stat, infiltrase informatori ai ORIM în cadrul filialei din oraș a Direcției Siguranței Publice. Pe de altă parte, populația locală plătea un impozit dublu, unul fiind cel „patriotic” gestionat de ORIM¹⁴. Să reținem totuși că astfel de practici încălcau formal regulamentele interne ale ORIM. Pentru acest gen de abuzuri, Bărlîo – fost șef, alături de Pancio Mihailov, al expediției de la Kiustendil (decembrie 1922) – a fost condamnat și executat din ordinul CC al ORIM¹⁵. De asemenea, dacă spre sfârșitul anului 1923 de la evreii din Sofia au fost colectate 50 milioane leva¹⁶, la începutul celui următor contribuția pretinsă diverselor persoane și corporații din capitală se ridica la 100 milioane leva¹⁷. Pe lângă aceste sume, subvenția anuală de 3 milioane leva decisă de guvernul Ţankov pentru susținerea ORIM¹⁸ avea o valoare simbolică. Din toamna anului 1923, prin Viena, au intrat în casa ORIM sume apreciabile în aur din fonduri sovietice.

Câteva informații privind efectivele și echipamentul militar. După atacul reușit asupra orașului Kiustendil, au fost avansate diverse estimări privind efectivele ORIM. Ministrul Cehoslovaciei la Sofia, Bohdan Pavlu, aprecia, din surse sigure, că T. Aleksandrov putea mobiliza într-o săptămână cca. 5.300 de oameni înarmați, iar într-o lună peste 15.000; el era convins, în februarie 1923, că o mare cantitate de material militar sosise din Italia și știa că fostul colonel în armata austro-maghiară, ungurul Szilagyî, era un important consilier al lui T. Aleksandrov¹⁹. Principalele depozite de armament se aflau în zona Petrici²⁰. Despre sprijinul logistic acordat organizației de Italia ne informează și acad. Ilcio Dimitrov; acesta se referă la unele documente secrete căzute în mâinile agenților francezi privind contactele avute în septembrie 1923 de Petăr Ceulev cu funcționari superiori de la Palazzo Chigi²¹.

În legătură cu efectivele militare, generalul britanic C. B. Thompson ajungea să avanseze, într-un articol din „Observer” (21 octombrie 1923), cifra de 50-60.000 de voluntari dispuși să-l urmeze pe T. Aleksandrov²². Este cert că în noiembrie 1923, după o nouă reorganizare a forțelor militare, definitivarea listei voievozilor și adjuncților lor și delimitarea zonelor de acțiune, principalele nuclee de concentrare erau Petrici, Gorna Djumaia și Kiustendil; un sfert din efective a fost repartizat în orașe industriale precum Gabrovo, Sliven, Plovdiv, firește și în capitală²³.

Un alt aspect important al activității ORIM a fost, neîndoielnic, cel al relațiilor externe. În mod firesc, liderii ORIM s-au orientat spre contacte cu toate forțele potențiale, virtuale sau reale adversare ale regimului de la Belgrad. Obiectivele erau evidente: propagandă, concurs material, acțiuni armate comune. Existau premise favorabile pentru bune raporturi cu Italia. Generalul în rezervă Al. Protogherov, „mare maestru” al Lojii masonice din Bulgaria, avea excelente legături în lumea politică italiană încă din anul 1920²⁴. Spre sfârșitul anului 1922, principalii reprezentanți peste hotare erau Al. Protogherov – la Viena și Naum Tomalevski – la Budapesta. Primul se întâlnea la 4 decembrie 1922 cu deputatul fascist Romaglia, iar în ajunul Crăciunului îl avea ca oaspete la Viena – timp de o săptămână – pe Dr. Ivo Frank, cunoscut

lider croat, în exil în Ungaria în primii ani după război. De asemenea, la 28 decembrie 1922, la Budapesta, Protogherov și Tomalevski au avut o întâlnire de câteva ceasuri cu fostul premier ungar (1919-1920), Friedrich István, și Gömbös Gyula, viitorul lider al Partidului Național Ungar (1923). Tema discuției: organizarea unor acțiuni pe teritoriul Iugoslaviei cu participarea unor adversari ai Belgradului din Italia, Ungaria, din rândurile ORIM și ale mișcărilor albaneză și musulmană²⁵.

În cursul anului 1923 a avut loc o amplă acțiune de restructurare a ORIM, atât pe plan intern, cât și în cadrul reprezentanțelor de peste hotare, Viena fiind o „placă tumantă”. În acest scop, T. Aleksandrov a călătorit cel puțin de două ori – ultima dată în august – la Viena și, însoțit de Protogherov, a avut întâlniri la Passing, lângă München, cu liderii naționaliști bavarezi (*Hakenkreuzeri*)²⁶. Aceste contacte au fost cultivate și prin Comitetul macedonean din Berlin condus de Toma Karaiovov. În 1924, acesta a fost numit consul general al Bulgariei în Albania. De asemenea, de mai multă vreme, ORIM stabilise legături cu Stijepan Radić, liderul Partidului Republican Țărănesc Croat. Viena rămânea centrul cel mai important, și pentru reorganizarea comunității macedonene din capitala Austriei a fost trimis dr. Atanasov.

După lovitura de stat din iunie 1923 și în contextul informațiilor privind pregătirea revoltei comunisto-agrariene, în perioada 25 august – 5 septembrie, liderii ORIM s-au reunit la Sofia. Au fost adoptate decizii privind perfecționarea legăturilor în străinătate. Au fost confirmați sau numiți noi reprezentanți peste hotare: Istanbul, Budapesta, Viena, Berlin, Berna, în Albania și S.U.A. Să observăm că la Roma reprezentantul direct era maiorul italian Lodi, dar legăturile se mențineau și prin Umberto Spigo, atașatul militar al Italiei la Sofia. Pentru contactele cu mișcarea albanezilor din Kosovo – existente din 1920 – a fost desemnat Petăr Ceulev. La această reuniune a fost confirmată și componența conducerii supreme: T. Aleksandrov, Al. Protogherov, P. Ceulev, P. Pencev și P. Mihailov²⁷.

Italia s-a aflat neîndoielnic pe primul loc între susținătorii ORIM: armament, bani, rețele de informatori. Canalele erau numeroase, între acestea consulul Italiei din Shkodra, porturile Vlora, Salonic, Burgas, Varna. De reținut că eventualele transporturi de material militar prin porturile bulgărești trebuiau depistate de agenți greci, sârbi, români, englezi, care aveau misiunea de a informa imediat Comisia Militară Interaliată de Control²⁸.

Totuși, în toamna anului 1923, asistența Italiei părea să devină incomodă pentru T. Aleksandrov. Generalul Protogherov era un partizan fervent al acestei colaborări, dar liderul ORIM nu dorea să aibă încredere totală numai într-un singur stat, ci cât mai mulți aliați. De aici rivalitatea dintre cei doi, care era însă mai veche²⁹.

Raporturile ORIM cu stânga comunistă – URSS, Kominternul, Federația Comunistă Balcanică (FCB) și PCB – au o istorie deosebit de complexă. Ele sunt legate de locul ocupat în structura organizației de curentul „federalist”, dinamica vieții politice din Bulgaria și unele evenimente din relațiile internaționale.

Unul din principalii emisari ai ORIM în relațiile cu Sovietele a fost Dimităr Vlahov, figură controversată a mișcării macedonene. A murit la Skopje în 1953³⁰. Economist, D. Vlahov a fost inclus ca expert în delegația bulgară care a participat la Conferința internațională de la Genova (aprilie – mai 1922). Grație bunelor sale oficii, Protogherov și Tomalevski, aflați nu întâmplător în portul italian, au avut o

convorbire cu Christian Rakovski, pe atunci lider comunist al Ucrainei și membru important în delegația sovietică. Emisarii ORIM au testat posibilitatea primirii unui sprijin financiar din partea Moscovei. Răspunsul a fost, în principiu, afirmativ, singura obiecție fiind că rublele nu erau convertibile³¹. Fapt este că Sovietele păreau interesate să influențeze o mișcare atât de puternică precum cea macedoneană.

În a doua parte a anului 1922, agenți secreți ai Rusiei Sovietice stabiliți în Bulgaria s-au documentat asupra ORIM și au intrat în contact cu unii lideri prin intermediul vechiului revoluționar Pavel Șatev, coautor al atentatului de la Salonic din 1903. Principala concluzie a fost trimiterea unei delegații ORIM în URSS pentru a discuta formele colaborării, condiția Moscovei fiind ca unul din emisari să fie D. Vlahov³². În conversațiile acestuia cu liderul ORIM și alți șefi, precum Aleko Vasiliev și colonelul Gheorghi Atanasov, a fost subliniat faptul că mișcarea are nevoie de solidaritatea URSS pentru făurirea unei Macedonii independente și unite, dar nu a apărut explicit ideea solicitării unui ajutor financiar. Au fost desemnați emisarii – D. Vlahov și Mihail Monev, cumnatul lui T. Aleksandrov – și reglate aspectele tehnice ale voiajului din vara anului 1923. Ruta a fost Viena-Berlin-Moscova, prin Lituania și Letonia. Trimisii lui T. Aleksandrov au purtat discuții generale cu Karel Radek și Christian Rakovski, au vizitat Nijni-Novgorod, au primit noi pașapoarte și au revenit în țară pe același drum. Delegații au prezentat un raport lui T. Aleksandrov, iar D. Vlahov l-a informat discret despre misiunea la Moscova pe Vasil Kolarov, secretar al Kominternului, care a insistat asupra necesității colaborării dintre PCB și ORIM³³.

A fost evident că scopul Sovietelor și al Internaționalei Comuniste a fost realizarea unui front comun al stângii în Balcani, a unirii diferitelor curente din mișcarea macedoneană și atragerea ei spre orientarea maximalistă. Moscova prețuia potențialul revoluționar al ORIM și chiar personalitatea lui T. Aleksandrov³⁴.

Nu întâmplător, în aceeași perioadă, și PCB și-a modificat atitudinea față de ORIM, în pofida participării organizației la săvârșirea loviturii de stat din iunie 1923. La reuniunea CC al PCB din 5-7 august au fost decise realizarea unor contacte cu ORIM, eventuala obținere a colaborării în declanșarea viitoarei insurecții sau cel puțin evitarea unor conflicte³⁵. Este cert că la începutul celei de a doua decade a lunii septembrie, T. Aleksandrov a informat despre ultima sa poziție: ORIM va păstra neutralitatea în timpul răscoalei, dar aceasta nu trebuie să se desfășoare și pe „teritoriul” ei, zona Petrici. Decio Dobrinov avansează ipoteza că liderul ORIM a considerat inutil și periculos ca organizația să se implice mai mult în confruntările politice din Bulgaria; a nu se uita că în cazul succesului insurecției, ORIM putea conta pe asistența materială și morală a Moscovei³⁶. Evoluția evenimentelor a scăpat de sub control. În mod cert, pentru ORIM bilanțul a fost negativ: deteriorarea raporturilor atât cu guvernul, cât și cu stânga din Bulgaria; Moscova, de asemenea, părea nemulțumită de situație.

Liderii ORIM au încercat să-și delimiteze poziția. Pe de o parte, s-au distanțat vizibil de Țankov³⁷. Pe de altă parte, T. Aleksandrov a reluat negocierile cu Sovietele, mai ales prin D. Vlahov, numit agent comercial al Bulgariei la Viena, cu rang de consul. Acesta se întâlnea frecvent cu reprezentanții Centrului Revoluționar Balcanic din Viena, compus din militanți albanezi din Kosovo, muntenegreni, bulgari dobrogeni, bulgari din Tracia occidentală, croați din partidul lui Radić – toți națio-

naliști de stânga, cu lideri ai FCB, a cărei conducere era dominată de bulgari, cu membri marcanți ai partidelor comuniste din zonă³⁸. Având imunitate diplomatică, Vlahov putea transmite ușor în Bulgaria bani și documente de la Moscova. În același timp, în interior, T. Aleksandrov a avut frecvente conversații cu agentul sovietic Andreev-Bazarov.

În toamna anului 1923, liderul ORIM a fost obligat să evalueze implicațiile noilor coordonate pentru viitorul organizației. Devenise tot mai clar că o luptă independentă contra Iugoslaviei nu era posibilă. Unele compromisuri ale guvernului Ţankov față de Belgrad păreau să facă parte dintr-o orientare de durată. În fapt, pentru autorii loviturii de stat, rolul ORIM se încheiase, iar T. Aleksandrov devenise incomod. Deci, în acțiunile sale, ORIM nu mai putea conta prea mult pe guvernul de la Sofia. În același timp, existau semnale că asistența Italiei va fi mai redusă; diplomația fascistă pregătea un acord cu Iugoslavia, materializat în ianuarie 1924, soluționând parțial unele litigii bilaterale.

În consecință, negocierile ORIM cu Sovietele și stânga bulgară și internațională au avut drept scop identificarea unei platforme comune de acțiune. În acest sens, T. Aleksandrov a redactat, în decembrie 1923, un proiect de acord între ORIM și guvernul sovietic³⁹. Conținutul acestuia pune în evidență faptul că între concepțiile liderului ORIM din iunie și cele din decembrie 1923 distanța era apreciabilă.

După semnarea tratatului italo-iugoslav și arestarea unor membri ORIM ordonată de regimul Ţankov, în martie 1924, pentru calmarea spiritelor de la Belgrad, negocierile liderilor organizației cu URSS și celelalte mișcări de stânga din Balcani au intrat în linie dreaptă. Acestea au fost purtate de T. Aleksandrov, Al. Protogherov și P. Ceaulev la Roma și Viena, de la sfârșitul lunii martie până la începutul lunii mai. Rezultatul a fost așa-numitul „Manifest din Mai” 1924, în fapt „Declarația CC al ORIM privind unificarea mișcării macedonene de eliberare”, semnată de cei trei la Viena – 29 aprilie. Acest document⁴⁰ a definit noua orientare politică a ORIM, constituind un succes al Moscovei și al PCB. El a beneficiat de interpretări variate⁴¹. Să reținem, printre altele, alături de Decio Dobrinov, că textul a fost redactat într-un limbaj mult prea „stângist”, angajând direct ORIM în conflictele politice interne din Bulgaria, în special dintre guvern și comuniști. De asemenea, a fost utilizat conceptul ambiguu de „macedoneni”, fără precizarea etniei; premisa fundamentală a întregii activități a ORIM a fost că majoritatea populației slave din Macedonia era de naționalitate bulgară. În sfârșit, era evocată politica de oprimare din Macedonia, fără să se indice că acest proces nu avea loc și în Macedonia Pirină, aflată în frontierele Bulgariei⁴². Fără a respinge acordul, T. Aleksandrov a fost conștient de imperfecțiunile textului și a cerut ca acesta să rămână secret până la definitivarea lui. Fără ca acesta să fie modificat și împotriva voinței liderului ORIM, textul a fost publicat în primul număr (15 iulie 1924) al noii publicații „La Fédération Balkanique”, editată la Viena de FCB.

Acest gest unilateral, umilitor pentru liderii ORIM, dar și puternicele presiuni ale guvernului de la Sofia au provocat reacțiile publice ale lui T. Aleksandrov și Al. Protogherov; la începutul lunii august, cei doi au negat propriile semnături și au calificat „Manifestul” drept o „mistificare”. Emoția clasei politice și a opiniei publice din Bulgaria a fost profundă⁴³. În același timp, în urma dezmințirii, în numărul următor din „La Fédération Balkanique” (15 august), Radić a calificat ORIM

drept o „unealtă a guvernului fascist“. Exact în acele zile, T. Aleksandrov a luat legătura cu CC al PCB prin Kosta Iankov, șeful organizației militare ilegale a partidului. Dincolo de nemulțumire, liderul ORIM a subliniat că rămâne partizan al acordului, observând că dezmințirea a fost motivată de rațiuni tactice. În scrisoarea de răspuns din 7 august, K. Iankov reafirma necesitatea unității de acțiune dintre PCB și ORIM. Printre altele, el observa: „Pentru moment putem lăsa deoparte această istorie în egală măsură tragică și comică, pentru că reacțiunea imperialistă nu doarme. /.../ Ea luptă intens și în viitor poate lovi acolo unde te aștepti mai puțin. /.../ Va lovi și ORIM, și lovitura va fi dată de imperialismul bulgaro-sârbo-român unit sub egida supremă a capitalului aliat“⁴⁴. Cei doi au convenit să se întâlnească pe 5 septembrie. Evenimentele au luat însă o întorsătură tragică.

La 31 august, lângă satul Sugarevo din Munții Pirin, T. Aleksandrov a fost ucis. Adevărul despre acest asasinat a rămas învăluit în mister. Este cert că „voievodul“ a fost victima directă a subordonaților săi, dar nu sunt cunoscuți încă autorii „scenariului“. Au fost avansate mai multe ipoteze sau emise chiar acuzații directe care vizează o gamă largă de autori morali, de la Tankov însuși, membri ai guvernului sau șefi militari, la conducerea PCB, de la Al. Protogherov la alți lideri ORIM. Să reținem câteva certitudini. La sfârșitul lunii august, T. Aleksandrov se îndrepta spre reuniunea capilor ORIM din regiunea Serres, unde dorea să încerce reconcilierea diferitelor curente din cadrul mișcării. De asemenea, trebuiau judecate unele acte de indisciplină și acuzațiile de fraudă la adresa lui Aleko Vasiliev – trezorerul ORIM și colonelului Gheorghi Atanasov. Înaintea călătoriei, T. Aleksandrov afirmase că grupul lui Aleko trebuia dizolvat și șeful eliberat din funcție; acesta a fost informat. Atentatul a fost săvârșit de Sterio Vlahov – aromân și Dimcio Vretenarov – țigan, ambii subordonați direcți ai lui Vasiliev. În aceeași zi, T. Aleksandrov a fost înmormântat în mare taină; martorilor la funeralii li s-a ordonat să păstreze pentru moment secretul asasinatului, dar nu a fost inițiată imediat o anchetă.

Partizanii apropiați ai „voievodului“ i-au suspectat pe Aleko și Atanasov de complicitate morală. Aceștia aveau și o dovadă materială. Era vorba deci de o conspirație și autorii ei trebuiau pedepsiți. Aleko însă a contraatacat; a convocat o reuniune a ORIM la Gorna Djumaia pentru ziua de 12 septembrie. Formal ar fi fost vorba de hotărâri de o deosebită importanță pentru viitorul organizației. Obiectivul real a fost însă lichidarea partizanilor defunctului lider. Planul a fost dejucat. Cei vizați au avut inițiativa: în noaptea de 12/13 septembrie, la Gorna Djumaia au fost asinați Aleko Vasiliev, colonelul Atanasov și colaboratorii lor. În următoarele trei zile, în zonele Nevrokop, Razlog și Petrici au fost uciși asasinii direcți ai lui T. Aleksandrov, dar și cunoscuți „federaliști“. Alte atentate au avut loc la Plovdiv, Svilengrad, Sofia. Numai în Macedonia Pirină numărul victimelor s-a ridicat la peste o sută.

Știrea despre moartea lui T. Aleksandrov a fost publicată în ziarele din Sofia la 15 septembrie, responsabili fiind considerați comuniștii. În memoria liderului ORIM, în ziua de 18 septembrie au fost organizate ceremonii funebre în toată Bulgaria.

Principalele consecințe ale valului de teroare au fost următoarele: sciziunea inevitabilă și ireversibilă dintre aripa „autonomistă“ a cărei conducere a fost preluată de Al. Protogherov, și cea „federalistă“, D. Vlahov devenind unul din principalii ei lideri. Cel de al treilea semnatar al „Manifestului din Mai“, P. Cealev, cunoscut pen-

tru vederile sale federaliste și care nu a negat autenticitatea actului, a fost ucis la Milano, la 23 decembrie 1924, de „profesionistul” Dimcio Stefanov. Un alt partizan de marcă al „Manifestului”, Todor Panița, a fost asasinat în plin spectacol la „Burgtheater” din Viena (8 mai 1925) de Mecia Kamiceva, aromâncă, viitoarea soție a lui Ivan Mihailov, ultimul lider al ORIM după asasinarea lui Al. Protogherov la 7 iulie 1928⁴⁵.

În loc de concluzii, să reluăm comentariul unui martor al evenimentelor, ministrul Cehoslovaciei la Sofia, încă din 1922. „Mișcarea macedoneană – scria diplomatul la 18 septembrie – se găsea într-o criză fără ieșire încă din momentul împărțirii Macedoniei între Bulgaria, Grecia și Serbia. Slabul guvern turc a fost propice începutului activității revoluționare a macedonenilor. Sub regimul din Iugoslavia și Grecia, mișcarea macedoneană a fost condamnată numai la expediții violente, dar nu și la acțiuni mai mari. După rănilor grele primite în timpul războiului, Bulgaria a început să se gândească din nou dacă merită ca soarta și viitorul țării să atârne permanent de firul de păr macedonean.

Iată de ce macedonenii au început să caute în mod mecanic o nouă orientare. Pentru mulți dintre ei, steaua sovietică a devenit steaua salvării. Actualele confruntări sângeroase au arătat însă că noua orientare merge pe o cale foarte dificilă, care, la urma urmelor, poate să se dovedească fără ieșire”⁴⁶.

Note

- Rezumatul capitolului cu același titlu din lucrarea de plan „Minorități etnice în sud-estul Europei (1919-1939): dimensiunile unei probleme europene”, încheiată în anul 1995.
- 1. Vezi: Radu PASCAL, **Bomba macedoneană**, „România liberă”, București, serie nouă, nr. 1694, 7 octombrie 1995, p. 8.
- 2. Pentru completarea informațiilor, vezi: Milen KUMANOV, **Makedonija. Kratak istoriceski spravocnik**, Sofia, 1993, p. 53-61.
- 3. Pentru detalii biografice, vezi: Decio DOBRINOV, **Todor Aleksandrov i makedonsko revolucionno dvizenie**, „Vekove”, Sofia, IX, 1980, 1, p. 82-92.
- 4. **La Macédonie, Recueil de documents et matériaux**, Sofia, 1980, p. 712.
- 5. **Ibidem**, p. 713-714.
- 6. Kostadin PALEŠUTSKI, **Makedonskijat vāpros v buržoazna Jugoslavija, 1918-1941**, Sofia, 1983, p. 78 și urm.
- 7. Decio DOBRINOV, **op. cit.**, p. 85-86.
- 8. Vezi: Živko AVRAMOVSKI, **Makedonsko pitanje u jugoslovenskog-bugariskim odnosima od 1918-1925, godine**, „Jugoslovensko-bugariski odnosi u XX veku”. Zbornik radova, I, Beograd, 1980, p. 147-178.
- 9. Pentru implicarea ORIM în viața politică în timpul guvernării agrariene, vezi: Dimitrina PETROVA, **Samostojatelното upravlenie na B.Z.N.S., 1920-1923**, Sofia, 1988, *passim*.
- 10. Nedjo NEDEV, **Aleksandăr Stambolijski i zagovorāt**, Sofia, 1984, p. 55.
- 11. Decio DOBRINOV, **op. cit.**, p. 88.

12. **La Macédonie...**, p. 715.
13. Albert LONDRES, **Terror auf dem Balkan**, Wien, 1932, passim.
14. **Čehoslovaški izvori za bŕlgarskata istorija** (în continuare CIBI), I, Sofia, 1985, nr. 145, p. 260: Notă verbală a Legației Iugoslaviei la Praga, 18 februarie 1924.
15. Milen KUMANOV, **op. cit.**, p. 42-43.
16. CIBI, I, nr. 145, p. 260.
17. **Ibidem**, nr. 154, p. 268-272: Memorandum al Legației Iugoslaviei la Praga, 12 martie 1924.
18. Ilcio DIMITROV, **Bŕlgaro-italianski politiĉeski otnošenija, 1922-1943**, Sofia, 1976, p. 37.
19. CIBI, I, nr. 82, p. 176-177: Raport Sofia, 11 februarie 1923, Bohdan Pavlu.
20. **Ibidem**, nr. 83, p. 177-179: R. Varna, 18 februarie 1923, J. M. Kadlec.
21. Ilcio DIMITROV, **op. cit.**, p. 38.
22. Arhiv Makedonija. Skopje. Microfilme din Arhivele SDN de la Geneva. M – 1918, nepaginat.
23. CIBI, I, nr. 134, p. 243-244: R. Sofia, 16 noiembrie 1923, B. Pavlu.
24. **Ibidem**, nr. 25, p. 59: R. Sofia, 14 sept. 1920, Kŕnzl-Jizersky.
25. **Ibidem**, nr. 82, p. 177: R. Sofia, 11 febr. 1924, B. Pavlu.
26. **Ibidem**, nr. 121, p. 227: R. Viena, 15 sept. 1923, dr. Kamil Krofta.
27. **Ibidem**, nr. 127, p. 232-235: R. Sofia, 17 oct. 1923, Vl. Krupka.
28. **Ibidem**, p. 234.
29. **Ibidem**, nr. 134, p. 243-244: R. Sofia, 16 nov. 1923, B. Pavlu.
30. Milen KUMANOV, **op. cit.**, p. 50; cf. Dimităr VLAHOV, **Memoari**, Skopje, 1970, 370 p.+ il.
31. D. VLAHOV, **op. cit.**, p. 219.
32. **Ibidem**, p. 220.
33. **Ibidem**, p. 223-225.
34. Decio DOBRINOV, **op. cit.**, p. 88.
35. **Isorija na Bŕlgarskata Komunistiĉeska Partija**, Sofia, 1980, p. 245.
36. Decio DOBRINOV, **op. cit.**, p. 88.
37. **Ibidem**, p. 89-90.
38. D. VLAHOV, **op. cit.**, p. 231-233.
39. **La Macédonie...**, p. 733-734.
40. **Ibidem**, p. 742-743.
41. Vezi printre altele: Elisabeth BARKER, **Macedonia. Its Place in the Balkan Power Politics**, London, 1950, p. 40 și urm.; Dimităr VLAHOV, **op. cit.**, 241 și urm.; **Istorija na B.K.P.**, p. 275 și urm.; Kostandin PALEŠUTSKI, **op. cit.**, p. 141 și urm.; Plamen Simeonov CVETKOV, **Bolševizŕm, nacional-socializŕm fašizŕm. 1917-1939. Obštoevropejski i balkanski aspekti**, Sofia, 1992, p. 96; Dr. Branislav GLIGORIJEVIC, **Kominternu, jugoslovensko i srpsko pitanje**, Beograd, 1992, p. 112 și urm.
42. Decio DOBRINOV, **op. cit.**, p. 90-91.
43. CIBI, I, nr. 165, p. 291: R. Sofia, 4 august 1924, dr. Wellner; cf. Arhivele Statului București – Arhiva Istorică Centrală. Fond Casa Regală – Ferdinand, D. 10/1924, f. 2; R. Sofia 2136/18 septembrie 1924. Trandafirescu.
44. **La Macédonie...**, p. 749-750.
45. Detalii despre asasinat în CIBI, I, nr. 178, p. 313-318: R. Sofia, 18 septembrie 1924, B. Pavlu; vezi și raportul de la Sofia din aceeași zi menționat la nota 43.
46. **Ibidem**, p. 320.